

DÜNYANIN
KONTROL
EDİLEMEZLİĞİ
(UNVERFÜGBARKEIT)

Hartmut Rosa
Çeviri: Mücahid Kaya

HARTMUT ROSA

Hartmut Rosa 1965 yılında Almanya'da doğmuştur. Humboldt Üniversitesinde PhD derecesini almasının ardından çeşitli üniversitelerde dersler vermiştir. Uluslararası Sosyoloji Birliği Araştırma Komitesinde (ISA RC35-COCTA) başkan yardımcılığı ve genel sekreterlik yapmıştır. Hâlen Jena Friedrich Schiller Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsünde profesör ve Erfurt Üniversitesi Max Weber İleri Kültürel ve Sosyal Çalışmalar Merkezinde direktördür. 2013 yılında Nouvel Observateur tarafından dünyanın en önemli 25 düşünürü listesine dâhil edilmiştir. *Cicero* dergisinin 2019'da yayımladığı Almanya'nın en önemli 500 entelektüeli listesinde ilk 50'dedir. Aldığı ödüller arasında Tractatus Award ve Paul Watzlawick Ehrenring (Avusturya), Eric Fromm Preis (Almanya) ve Rob Rhoads Global Vatandaşlık Eğitim Ödülü 2020 (UCLA) vardır. Uluslararası *Time and Society* dergisinde editörlük yapmıştır. Zamanın sosyolojisi ve kimlik oluşumu alanlarında çalışmalarını sürdüren Rosa yeni eleştirel teorinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

MÜCAHİD KAYA

1990 yılında Berlin'de doğdu. 2010 yılına kadar Almanya'da okudu ve çalıştı. 2015'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Hadis Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini aldı. Şu anda aynı üniversitede Hadis Ana Bilim Dalı'nda doktora çalışmalarını sürdürmektedir. İlgi alanları arasında, 19. yüzyıl Alman oryantalistlerin sünnete dair iddiaları ve çalışmaları ile Memlûkler dönemi Hanefi fakihlerinin hadis çalışmaları yer almaktadır. Almancanın yanı sıra İngilizce ve Arapça bilmektedir. Albaraka Yayınları'ndan Frank Griffel'in "*İslamı Düşünmek*" adlı kitabını Türkçeye tercüme etmiştir.

İÇİNDEKİLER

Kontrolün Ötesinde.....	7
Giriş: Kar Üzerine.....	11
I. Bir Saldırganlık Merkezi Olarak Dünya	15
II. Kontrol Edilebilirliğin Dört Boyutu	23
III. Paradoksal Diğer Taraf: Dünyanın Gizemli Geri Çekilmesi.27	
IV. Bir Rezonans Merkezi Olarak Dünya.....	39
V. Şeylerin Kontrol Edilebilirliği ve Deneyimin Kontrol Edilemezliği Üzerine Beş Tez	49
VI. Kontrolü Elinize Almak mı? Yoksa Olduğu Gibi Hareket Etmesine İzin Vermek mi?: Yaşamın Altı Aşamasında Modernitenin Temel Çatışması.....	69
VII. Kurumsal Bir Gerekliklik Olarak Kontrol Edilebilirlik: Modernitenin Temel Çatışmasının Yapısal Boyutu.....	93
VIII. Arzunun Kontrol Edilemezliği ve Kontrol Edilemez Olana Duyulan Arzu.....	107
IX. Kontrol Edilemez Olanın Bir Canavar Olarak Geri Dönüşü	115
Sonuç	123
KAYNAKÇA	125
DİZİN	133

KONTROLÜN ÖTESİNDE

*Yazarın Kitabın Temel Kavramı Üzerine Notu*¹

Bu kitabın başlığı, Almanca dışındaki tüm diller için bir meydan okuma sunmaktadır. *Unverfügbarkeit*: Bunun anlamı nedir? Bu, çok yaygın olmasa da Almancada iyi yerleşmiş bir terimdir. Benim için *Unverfügbarkeit*, birisiyle veya bir şeyle *rezonans* içinde olmanın her deneyiminin temel unsurlarından biridir. Almanca olarak yazdığım makalede ilk kullandığımdan beri, onu İngilizceye nasıl çevireceğimi düşünüyordum. İlk denemem “*elusiveness*” [kavrana-mazlık, ele geçmezlik, tanımlanamazlık] olmuştu. Bununla, rezonansın –benim teorik kavramlarımdan biri– uykuya dalma anıyla karşılaştırılabilir bir şey olduğu gerçeğine işaret etmek istedim: Biz, uykuyu basit bir şekilde, öylece isteyerek gerçekleştiremeyiz. Onu ne kadar istersek o kadar az sahip oluruz, en azından bazen böyle olur. Rezonansta, kavrayışımızın dikkatinden kaçan bir şey söz ko-

¹ Kitabın tercümesi Almanca aslından yapılmış olup bu kısmı İngilizce tercümesinden alıntılanmıştır. Zira yazar, kitabın İngilizce tercümesinin ön-sözünde, kitabın temel kavramı olan “*Unverfügbarkeit*” hakkında bazı notlandırmalarda bulunarak söz konusu kavramın başka dillere tercümesinde yaşanan güçlüklerle değinmiştir. Bu nedenle bu girişin Türk okuru için de faydalı olacağı düşünülmüştür. (e.n)

nusudur. Ama sonunda bu terimin aleyhine karar verdim, çünkü rezonans her zaman anlaşılmaz değildir. Bir hayal değildir. Bazen, kavraması zor olmayan gerçek ilişki ve karşılaşmanın güçlü deneyimlerine sahip oluruz. Bu yüzden “*unavailability*” [bulunmazlık, elde edilememe, kullanılamamazlık] kavramını denedim. Ancak bunu da hiç sevmedim. “We are sorry, this service is temporarily unavailable.” [Üzgünüz, bu hizmet geçici olarak kullanılamıyor.] Bunu telefonumda duyduğumdan beri, “*Unverfügbarkeit*”tan kastımın bu olmadığına ikna oldum. Bu sefer “*unpredictability*”yi [öngörülemezlik, tahmin edilemezlik] denedim. Bunu hâlâ seviyorum, çünkü rezonans deneyimleri iki şekilde tahmin edilemez. İlk olarak, bir şey ya da biri tarafından derinden etkilenmenizi ve dönüştürülmenizi ve bu temasa yaklaşarak tepki vermenizi olası kılan bir bağlam yaratmaya çalışabilirsiniz. Örneğin, bir konser için pahalı biletler alırsız ya da sevgilimizle mum ışığında güzel bir akşam yemeği organize ederiz – ama her iki durumda da akşam yine de son derece sinir bozucu ve yabancılaştırıcı olabilir; oysa hiçbir şey beklemediğimiz diğer durumlarda, birdenbire bir şeyle veya biriyle güçlü bir rezonans yaşarız. Bu nedenle, rezonansın ne zaman veya nerede olacağı tahmin edilemez. Dahası, birisiyle veya bir şeyle rezonansa girerseniz, bu dokunulma ve dönüştürülme sürecinin sizin için ne anlama geleceğini veya size ne yapacağını tahmin etmek imkânsızdır.

Ancak “*Unverfügbarkeit*” aslında bundan daha derine iner. Bu [kavram] sadece öngörülemezlikle ilgili değildir, aynı zamanda mühendislik yapılamamasıyla da ilgilidir. Bu terim bana London School of Economics’te verdiğim bir derste önerildi ve uzun süre favorim oldu. Rezonansı “*üretmenin*”, onu araçsal olarak gerçekleştirmenin hiçbir yolu yoktur. Benzer şekilde, uykuya dalmayı veya karın yağmasını kolayca sağlayamayız –gerçi bugünlerde aslında uyku hapları alabiliyoruz, kış tatil yerleri de [yapay] kar üretme makinesini kullanabiliyorlar. Bu kitabın konusu tam olarak budur: Modernitenin dünyayı tüm yönleriyle ölçülebilir, ön-

görülebilir, kullanılabilir, erişilebilir, elde edilebilir (“*Verfügbar*”) hâle getirme konusundaki bitmeyen arzusu. Ve bu, ikiz paradoksla ilgilidir; ilk olarak bu şiddetli arzu dünyayla olan ilişkimizi farklılaştırır. Bir kar üretme makinesinden çıkan kar, gerçek bir kar yağışının deneyimsel kalitesine sahip değildir. Tamamen mühendislik yapılabilir bir dünya, nihayetinde “ölü bir dünya” olacaktır. İkincisi, bu kontrol etme arzusu, biz farkında olmadan sonunda tüm ilgili yönleriyle tamamen kontrol edilemeyen bir dünya üretir. Geç modern dünyamızı hiçbir şekilde kontrol edemeyiz: politik, ekonomik, yasal, teknolojik veya bireysel olarak. Kontrol edilebilirliğe yönelik dürtü ve arzu, sonuç itibarıyla canavarca, korkutucu kontrol edilemezlik biçimleri yaratır. *Kontrol edilemezlik* [*“uncontrollability”*]: Bu kitabın [onu İngilizceye çeviren] usta mütercimi Jim’in burada tartışılan “*Unverfügbarkeit*”ın tüm yönlerini yakalamak için bulduğu terimdir. Ve her nüansta “*Unverfügbarkeit*”a tam olarak eşdeğer olmasa da kesinlikle kullanabileceğimiz en yakın kavramdır. Ve “*Rezonans*” hakkındaki büyük kitabımı da çeviren Jim, çevirisinde metnin içindeki tüm bu nüansları yakalayacak kadar hassastı. Bunun için ona minnettarım!

Hartmut Rosa, Mart 2020

GİRİŞ:

KAR ÜZERİNE

Çocukluğunuzun, sonbaharın son aylarında veya kışındaki ilk kar yağışını hâlâ hatırlıyor musunuz? Farklı bir gerçekliğin meydana gelmesi gibiydi. Beklenmedik bir hediye olarak bizi ziyarete gelen, müdahalemizin olmadığı, yukarıdan aşağı süzülen ve bizi sarıp sarmalayan, dünyayı değiştiren, ürkek, nadir bir şey. Beklenmedik bir hediye. Kar yağışı, kontrol edilemezliğin belki de en saf tezahürüdür. Onu üretemeyiz, [yağması için] zorlayamayız, en azından uzun bir zaman öncesinde kesin olarak planlayamayız. Üstelik kara tahakküm edemez, onu kendimizin kılamayız. Elimize aldığınızda parmaklarınızın arasında erir, eve getirdiğinizde akıp gider, dondurucu paketine koyduğunuzda artık kar olmaktan çıkar, buz olur. Belki de bu yüzden pek çok insan –sadece çocuklar değil– Noel’de özellikle onu özlemektedir. Haftalar öncesinden meteorologlar soru yağmuruna tutulur: Bu yıl beyaz bir Noel olacak mı? (Kar yağma) ihtimali nedir? Ve elbette karı kontrol edebilmek için yapılan girişimler de vardır: Kış sporları merkezleri 15 derecenin üzerinde bile muhafaza edilebilen yapay

kar üreten makineler yardımıyla vaatlerini yerine getirerek “kar garantili” tatil reklamı yaparlar.

Karla olan ilişkimiz, kristal kürede görünen bir kehanet gibi modern dünyayla ilişkimizin bir dramasını yansıtır. “Modern” dediğimiz bu yaşam tarzının kültürel itici gücü, *dünyayı kontrol edilebilir* kılma düşüncesi, istek ve arzudur. Ancak canlılık, his ve gerçek deneyim; *kontrol edilemeyenle* karşılaştığında ortaya çıkar. Tamamen bilinen, planlanabilen ve kontrol edilebilen bir dünya, ölü bir dünya olurdu. Bu metafizik bir perspektif değil, gündelik bir deneyimdir: Yaşamlarımız, kontrol edebildiklerimiz ve bizim kontrolümüz dışında kalan, ancak yine de “bizi ilgilendiren” şeyler arasındaki bir etkileşim olarak gelişir. Yaşam bu sınırların içinde meydana gelir. Futbol gibi kitlesel bir fenomeni ele alalım. İnsanlar neden stadyuma gider? Alman millî takımının 1954 yılındaki antrenörü Sepp Herberger’in çok alıntılanan bir sözünde, “Çünkü nasıl biteceğini bilmiyorlar,” dediği rivayet edilir. Futbolun “*sadece para için*” yapıldığı yönündeki sık sık dile getirilen eleştirinin aksine, maçı bu kadar çekici kılan şey, galibiyetlerin ve yenilgilerin zorla satın alınamaması, yani kontrol edilememesidir. Futbol birçok insan için o kadar heyecan vericidir ki bir sonraki lig maçlarına kadar tüm hafta boyunca libidinal özlemlerinin [yaşam enerjisinin] merkezî odağını oluşturur; çünkü tabiatı gereği kontrol edilemezdir. Ancak elbette tümüyle kontrol edilemez değildir: Para ve idman, maçın seyrini değiştirebileceği her amatör oyuncu tarafından bilinen bir husustur. Sadece futbolda değil, aynı zamanda tenis, basketbol ve diğer tüm sporlarda, paranın ve idmanın apaçık bir etkiye sahip olduğu kesindir. İyi bir hazırlık, mental disiplin ve aşırı heyecana kapılmamaya çalışarak tenis kortunda şansınızı artırabilirsiniz; ancak galibiyeti, bir sonraki puanı asla garantileyemezsiniz. Dahası, sadece çabayı artırmakla da bir şey elde edemezsiniz. Golü veya bir sonraki puanı ne kadar çok kontrol etmeye çalışırsanız, ne kadar çok zorlarsanız o kadar az başarılı olursunuz. Bu nedenle birçok amatör sporcu müsabakaya